

THE SOCIO-ECONOMIC POSITIONS OF TEACHERS AND THE EFFECTS OF TEACHER CHARACTERISTICS ON STUDENT ACHIEVEMENT

Cemil Ciftci¹, Abdulvahap Ozcan²

¹Pamukkale University. cemilc@pau.edu.tr

²Pamukkale University. aozcan@pau.edu.tr

Keywords

Teacher characteristics, student achievement, teacher labour market, performance factors, teacher effectiveness.

ABSTRACT

The most important role in the success of the curriculum in the education system belongs to teachers. The socio-economic conditions of teachers affects on the one hand the choice of profession and on the other hand their performance. In this context, the survey results that conducted with 270 teachers in Anatolian and Science high schools in Denizli have been analyzed. The results obtained are as follows: (1) The teaching profession is mostly preferred by family members especially with low levels of income and education. (2) There is a general consensus about the level of wages are low and the rise in wages will increase the performance. (3) The low level of wages negatively affects teachers' spending for their personal development. (4) The lowness in income and education levels of parents of students weakens the student- teacher-parent relationship in solving problems of students and increasing their achievements. (5) It can be expressed that the Anatolian high schools and science schools entrance scores, the student-teacher ratio and the happiness and motivation levels of teachers are the most important factors.

JEL Classification

I20, I21, J21, J24

ÖĞRETMENLERİN SOSYO-EKONOMİK DURUMLARI VE ÖĞRETMEN ÖZELLİKLERİNİN ÖĞRENCİ BAŞARISI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Anahtar Kelimeler

Öğretmen özellikleri, öğrenci başarısı, öğretmen işgücü piyasası, performans faktörleri, öğretmen etkinliği.

ÖZET

Eğitim sistemindeki müfredatların başarıya ulaşmasında en önemli rol öğretmenlere aittir. Öğretmenlerin sosyo-ekonomik koşulları bir taraftan mesleğin seçimini, diğer taraftan öğretmenlerin performanslarını etkilemektedir. Bu kapsamda, Denizli ilindeki meslek liseleri dışında kalan Anadolu ve Fen liselerindeki 270 öğretmenle yapılan anket sonuçları analiz edilmiştir. Çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır: (1) Öğretmenlik mesleği özellikle gelir ve eğitim düzeyi düşük aile bireyleri tarafından daha çok tercih edilmektedir. (2) Ücret düzeyinin düşüklüğü ve ücretlerdeki artışın performansı arttıracığı konusunda genel bir fikir birliği bulunmaktadır. (3) Ücret düzeyinin düşüklüğü öğretmenlerin kişisel gelişimleri için gelirlerinden ayırdıkları payları olumsuz olarak etkilemektedir. (4) Ebeveynlerin gelir ve eğitim düzeylerindeki düşüklük öğrencilerin sorunlarının çözümünde ve öğrenci başarısının artırılmasında öğrenci-öğretmen-veli ilişkilerini zayıflatmaktadır. (5) Öğrencilerin üniversiteye girişteki başarıları üzerinde Anadolu veya Fen liselerine girişteki aldıkları başarı puanlarının, öğrenci-öğretmen oranının ve öğretmenlerin mutluluk ve motivasyon düzeylerinin en etkili faktörler olarak öne çıktığı ifade edilebilir.

JEL Sınıflandırması

I20, I21, J21, J24

1. GİRİŞ

Eğitim, beşeri sermayenin niteliğine yaptığı olumlu katkılarla, ülkelerde iktisadi ve sosyal açıdan olumlu gelişmelerin ortaya çıkmasına katkı sağlamaktadır. İktisadi açıdan eğitim başarısında ve beşeri sermayedeki artış yeni teknolojileri, icatları ve yenilikleri artırıp, yeni üretim tekniklerinin bulunmasını sağlayarak büyüme oranlarının artırılmasını, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin ve transfer ödemelerinin azaltılmasını, vergi gelirlerinin artırılmasını sağlarken, sosyal açıdan ise bebek ve anne ölümlerinin, suç oranlarının, cinsiyet eşitsizliklerinin azaltılmasını beraberinde getiren gelişmelere neden olmaktadır. Bu nedenle, Hanushek (1986)'in de ifade ettiği gibi, özellikle 1970'li yıllardan sonra eğitim, psikoloji ve sosyoloji gibi disiplinlerin yanı sıra iktisatçıların da temel ilgi alanlarından biri haline gelmiştir.

Eğitimde öğrenci başarısını ve dolayısıyla bireylerin yaşam boyu elde edecekleri getiriyi hiç kuşkusuz öğretmen, okul, aile ve kişisel özellikler bir bütün olarak etkilemektedir (Lee ve Barro, 1997). Bununla birlikte, öğretmenler ve okul özellikleri eğitim sürecinde öğrenci başarısı üzerinde doğrudan etkili temel girdilerdir. Literatürde her ne kadar öğrenci başarısını etkileyen ve geliştiren “iyi öğretmenlere” ait nitelikler ve özellikler konusunda tam olarak belirlenmiş bir çerçeve olmasa da, öğretmenlerin eğitim sürecindeki temel etkisi yadsınamaz bir gerçeklik olarak değerlendirilebilir.

Eğitim sistemindeki müfredatların başarıya ulaşmasında en etkin ve anahtar rol öğretmenlere aittir¹ (Çakıroğlu ve Çakıroğlu, 2003). Öğretmenlerin mesleki koşullarıyla ilgili temel sorunlar arasında; toplumdaki mevcut ihtiyaçların gerektirdiği profesyonel beceri ve bilgiye sahip olmama, düşük ücret, düşük statü, ağır çalışma zamanları, profesyonel bilgiyi ve performansı geliştirecek fırsatların ve iş güvenliğinin olmaması sayılabilir (Çakıroğlu ve Çakıroğlu, 2003). Söz konusu sosyo-ekonomik sorunlar bir bütün olarak bir taraftan yüksek nitelikli öğrencilerden ziyade düşük nitelikli öğrencilerin öğretmenlik mesleğini seçmesine neden olurken (Çakıroğlu ve Çakıroğlu, 2003; Aksu ve diğerleri, 2010), diğer taraftan özellikle devlet okullarındaki öğretmenlerin performanslarını olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Eğitimin iktisadi ve sosyal açıdan ülkelere yaptığı olumlu getirilere karşın, Glewwe (2002)'in ifade ettiği gibi gelişmekte olan ülkelerdeki okulların birçoğu, öğretmenlerin ve yetkililerin kişisel çabaları bir yana, etkin olarak çalıştırılmamaktadır.

Tüm bu tartışmaların ışığında, öncelikle ikinci bölümde öğretmenlerin öğrenci başarısı üzerindeki etkileri, ilgili literatür kapsamında ele alınacaktır. Üçüncü bölümde çalışma da kullanılan verilere ilişkin bilgiler verildikten sonra dördüncü bölümde Denizli il merkezinde meslek lisesi dışındaki Anadolu ve Fen liselerinde çalışmakta olan öğretmenlerin mevcut sosyo-ekonomik koşulları ve söz konusu koşulların öğrenci başarısı üzerindeki etkileri öğretmenlerle yapılan anket sonuçları çerçevesinde analiz edilmeye çalışılacaktır.

---

¹ Türkiye’de öğretmenlerin eğitimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Çakıroğlu ve Çakıroğlu (2003), Aksu ve Diğerleri (2010)

2. LİTERATÜR TARAMASI

Öğretmenlerin, öğrenci başarısı ve bu başarıya bağlı olarak bireylerin gelecekte işgücü piyasasında elde edecekleri getiri düzeyi üzerinde çok önemli etkileri bulunmaktadır. Hanushek ve Rivkin (2006) gerek politika yapımcılarının gerekse ailelerin öğrenci başarısı ve okul kalitesinin belirlenme sürecinde, öğretmenlerin temel bir rolü olduğu konusunda fikir birliği içerisinde olduklarını ifade etmektedir. Buna karşın, kalitenin gözlenme sürecinin zorluğu ve bu süreçteki dolaylı faktörlerin etkileri nedeniyle literatürde iyi bir öğretmende olması gereken özellikler konusunda tamamen fikir birliğine varılmış bir çerçeve bulunmamaktadır (Hanushek ve Rivkin, 2006).

Öğretmenlerin öğrenci başarısı üzerindeki etkileri üzerine yapılan çalışmalarda, üzerinde temel bir fikir birliğinin olmaması ve/veya birbiriyle çelişen sonuçlara ulaşılmasının temel nedenleri arasında, söz konusu çalışmalardaki eksik veya yetersiz veriler ile okul düzeyinde yapılan toplulaştırmanın önemli etkilerinin olduğu ifade edilebilir². Goldhaber ve Brewer (1997:507) ampirik çalışmalarda söz konusu sorunları aşağıdaki nedenlere dayandırmaktadır:

- 1970'li yıllarda yapılan ampirik çalışmalarda genellikle öğretmenin yeteneğinin değerlendirilmesinde eğitim düzeyi ve deneyim süresi gibi basit ölçümlerin kullanılmasına karşın, öğretmenin motivasyonu ve becerisi gibi öğrenci başarısını pozitif olarak etkilemesi beklenen faktörler, ölçüm zorlukları nedeniyle model dışında bırakılmıştır.
- Öğrenci başarısını etkileyen sınıf büyüklüğü ve öğrenci başına düşen harcama gibi okul girdilerinin okul düzeyinde toplulaştırılması ölçüm sorunlarına neden olmaktadır.
- Öğretmen özelliklerinin değerlendirilmesinde kullanılan öğretmenin deneyim süresi, eğitim düzeyi, lisansüstü eğitim durumu ve ortalama ücret gibi faktörlerin okul düzeyinde kullanılması aynı okul içinde önemli derecede farklılaşabilen öğretmen özelliklerinin gözardı edilmesine neden olmaktadır.

Hanushek (1986) öğrenci öğretmen oranı, öğretmenin eğitim veya tecrübesi ile öğrencilerin başarıları arasında güçlü bir ilişki olduğuna ilişkin yeterli bir kanıt olmadığını iddia ederken, Greenwald, Hedges ve Laine (1996), Rockoff (2004), Rivkin, Hanushek ve Kain (2005), Clotfelter, Ladd ve Vigdor (2006) söz konusu değişkenlerin öğrenci başarısı üzerinde önemli etkileri olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Heyneman ve Loxley (1983) Afrika, Asya, Latin Amerika ve Orta Doğu ülkeleri üzerine yaptıkları çalışmada, okul etkisi ve öğretmen kalitesinin akademik başarı üzerindeki etkisinin ülkelerin düşük veya yüksek gelirli olmasına bağlı olarak değiştiğini ve söz konusu faktörlerin özellikle düşük gelirli ülkelerde, yüksek gelirli ülkelere oranla, daha büyük olduğunu ortaya koymuşlardır.

---

² Hanushek (1986) mikroiktisatta, standart üretim fonksiyonun karar vericiler tarafından tam olarak bilindiği varsayımı altında, belirli bir girdiyle her zaman aynı çıktı miktarının üretilmesini ifade eden belirli bir girdi ve çıktı arasındaki deterministik ilişkinin eğitim söz konusu olduğunda farklılaştığını ifade etmektedir. Eğitimdeki üretim fonksiyonu gerek karar vericiler gerekse araştırmacılar tarafından bilinmemekte ve mükemmel olmayan verilerden tahminler yapılmaktadır. Bu durum doğal olarak üretim fonksiyonu tahminlerinde belirsizliğe neden olmaktadır (Hanushek, 1986:1149).

Literatürde Rockoff (2004), Rivkin, Hanushek ve Kain (2005) ve Aaronson, Barrow, ve Sander (2007) öğretmen kalitesindeki artışın öğrenci başarısını olumlu bir biçimde artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Bununla birlikte öğretmen nitelikleri tarafından belirlenen kalitenin ölçümü çok zordur (Rockoff, 2004; Jepsen, 2005). Rockoff (2004) yapılan ampirik çalışmaların bir çoğunda öğretmen etkilerinin sınıfa özgü diğer faktörlerden ayrıştırılamamasına bağlı olarak veri kalitesinde sorunlar yaşandığını ifade etmektedir. Bu yüzden araştırmacılar, öğrenci başarısına yönelik verileri sabit etkilerden arındırabilmek için öğrenci-öğretmen eşleşmesi yapılan verileri kullanmaya yönelmiş ve bireysellikler, öğretmenler, okullar gibi değişkenlere önem vermişlerdir.

Öğretmen kalitesi öğrenci başarısında temel faktörlerden biriyken, iş tatminsizlikleri ise özellikle kaliteli öğretmenlerin eğitim sektörünü terk etmelerine neden olabilmektedir (Skaalvik ve Skaalvik, 2011). OECD ülkeleri üzerine Dolton ve Marcenaro-Gutierrez (2011)'in yaptıkları çalışma, öğretmen maaşlarındaki artışın öğrenci başarısını artırdığı yönündeki sonuç³, öğretmenlerin iktisadi durumu ve iş tatmininin, öğrenci başarısı ve dolayısıyla da beşeri sermayenin gelişiminde ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Öğretmenlerin gelir düzeylerindeki görece düşüklükler bir taraftan onların eğitim sürecindeki işlerine bağlılıklarını, iş tatminlerini ve performanslarını olumsuz olarak etkileyebilirken, diğer taraftan yüksek nitelikli ve/veya başarılı öğrencilerin öğretmenlik mesleğini tercih etmemelerine neden olabilmektedir (Corcoran, Evans ve Schwab, 2004).

Öğretmen maaşları ile öğrenci başarısı arasındaki nedensellik ilişkisi iki olası etkene bağlı olarak açıklanabilir (Dolton ve Marcenaro-Gutierrez, 2011): Birincisi, yüksek ücretler daha yetenekli öğrencilerin öğretmen olmayı tercih etmesine neden olacaktır. İkincisi ise, öğretmen maaşlarındaki iyileşme, öğretmenlerin ülkenin ücret dağılımındaki yerini ve toplumdaki sosyo-ekonomik statüsünü yükseltecektir. Bu durum, öğretmenliğin gözde bir meslek olmasını ve daha yetenekli öğrencilerin mesleğe yönelmesini sağlayarak, öğretmen kalitesinin de artmasına katkı sağlayacaktır. Literatürde bu görüşleri destekleyen uygulamalı çalışmalara bakıldığında; Gilpin (2012) literatürde öğretmen işgücü arzının, kaliteli öğretmenlerin finansal teşviklere duyarlı olduğunu gösterdiğini ifade ederken, Leigh (2012) öğretmenlerin ortalama maaşlarındaki artışın daha yetenekli öğrencilerin öğretmenliği seçmelerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmıştır. Corcoran, Evans ve Schwab (2004)'nin 1957-2000 döneminde ABD, Leigh ve Ryan (2008) 1983-2003 döneminde Avustralya üzerine yaptıkları çalışmalarda öğretmenlerin akademik yeteneklerinin düştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, yetenekli öğrencilerin meslek seçiminde, mesleğin başlangıç maaşlarının en önemli faktörlerden biri olarak değerlendirildiğini de göstermektedir. Türkiye'de ise öğretmenlerin sahip olduğu düşük sosyo-ekonomik yaşam koşulları mesleğin genellikle orta ve düşük gelir düzeyindeki ailelerin⁴ çocukları tarafından (Ekinci, 2011), özellikle de iş güvencesi ve/veya üniversite sınav sonucu zorunluluğu gibi nedenlerle tercih edilmesini beraberinde getirmektedir.

³ Loeb ve Page (2000) öğretmen maaşlarındaki % 50'lik artışın liselerdeki okuldaki atılma oranlarını % 15'den daha fazla artırırken, üniversiteye katılımı da yaklaşık % 8 artırdığını sonucuna ulaşmışlardır.

⁴ Türkiye'de öğretmenlerin ailelerinin, genellikle babaların eğitim düzeyi annelerinkinden daha yüksek olmakla birlikte, büyük bir kısmının eğitim düzeyinin düşük olduğu görülmektedir. Türkiye'de öğretmenlik mesleğinin seçiminde kişisel ve ailesel faktörler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Aksu ve diğerleri (2010); Ok ve Önkol (2007); Başaran (2004)

Aksu ve diğerleri (2010)'nin Türkiye'deki 51 eğitim fakültesindeki 18.226 birinci sınıf öğrencisiyle yaptıkları çalışmanın söz konusu öğrencilerin düşük ve orta gelirli ailelerin - üniversiteye girişte daha düşük puan alanlar- çocukları olduğu biçimindeki sonucu da, Türkiye'de öğretmenliğin başarılı ve/veya yüksek gelir grubundaki öğrenciler için cazibedici olmadığını göstermektedir.

Öğretmenlerin performansını artırmaya yönelik uygulamalardan bir diğeri ise performansa dayalı ödeme sistemidir. Performansa dayalı ödeme sistemi, özellikle düşük gelirli aile çocukları için önemli sakıncalar içerebilmektedir. Söz konusu düşük gelirli ailelerin çocuklarının başarılarını artırmanın daha zor olması veya başarıyı artırmanın bir garantisinin olmadığı durumlarda, bu okullarda çalışan öğretmenlerin okul dışındaki zamanlarını okuldaki performanslarını artırmaya yönelik faaliyetlere değil, okul dışında ücretlerini artırmaya yönelik faaliyetlere ayırmalarına neden olabilmektedir (Jones, 2013). Ayrıca Jones (2013) performansa dayalı ödeme sisteminin bireylere yönelik olarak değil de okul düzeyinde uygulandığı durumlarda düşük yetenekli öğretmenlerin yüksek yetenekli öğretmenlerin yeteneklerinden yararlandıkları "bedavacılık (free ride)" sorununun ortaya çıkabildiğini ifade etmektedir.

Öğretmen işgücü piyasasında öğretmenler arasında ücretin katı olması durumunda, öğretmenlerin okullar arasındaki dağılımı okul veya bölge özelliklerine bağlı olarak değişebilmektedir (Gilpin, 2012). Böyle bir durumda daha deneyimli ve daha iyi okullardan mezun olan öğretmenler, genellikle kişi başına gelirin yüksek olduğu okullarda ve/veya bölgelerde görevlendirilmektedir. Darling-Hammond (2002) Kalifornia⁵ üzerine yaptığı çalışmada, düşük gelirli ve önemli bir kısmı yeni göçmenlerden oluşan bölgelerdeki çalışan öğretmenlerin niteliklerinin diğer bölgelere göre daha düşük olmasının, öğrencilerin ailevi ve sosyal çevrelerindeki olumsuzluklara eklenerek, öğrenci başarısını olumsuz olarak etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Clotfelter ve diğerleri (2008) ise özellikle yüksek fakirlik oranlarının ve düşük test skorlarının olduğu bölgelerdeki kamu okullarında çalışan öğretmenlere maaş haricinde prim ödemeleri yapılmasına yönelik uygulamaların, nitelikli öğretmenleri söz konusu okullarda çalışmaya yönlendirebildiğini ortaya koymuşlardır.

Öğretmenlerin öğrenci başarısını etkileyen özelliklerden bir diğeri deneyimdir. Literatürde Goldhaber ve Anthony (2007), Clotfelter, Ladd ve Vigdor (2006), Jepsen (2005), Rockoff (2004) ve Atar (2014) öğretmenlerin deneyimlerinin öğrenci başarısı (test sonuçları) üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşırken, Ehrenberg ve Brewer (1996) ve Cooper ve Cohn (1997) söz konusu etkinin anlamlı olmadığını ifade etmektedirler. Chingos ve Peterson (2011) birkaç yıllık deneyimi olan öğretmenlerin genellikle daha etkin olduklarını ancak deneyim arttıkça ve özellikle kariyerlerin ileri dönemlerinde öğretmenlerin etkinliğinin azaldığı sonucuna ulaşmışlardır. Rockoff (2004) öğretmenlerin deneyiminin okuma ve matematik konularındaki test sonuçları üzerine etkisini analiz ettiği çalışmada, öğretmen deneyiminin okumadaki etkisinin daha belirgin olarak ortaya çıktığını, bununla birlikte matematik konusunda söz konusu etkinin daha zayıf olduğunu ifade etmektedir.

---

⁵ Kalifornia, yaşam maliyetlerinin yüksekliğine karşın, Amerika'daki diğer eyaletlerden özellikle siyahi ve Latin Amerikalı göçmenlerin çok daha yoğun ve bunların önemli bir kısmının da yoksulluk sınırının altında gelire olduğu bir bölge olarak öne çıkmaktadır (Darling-Hammond, 2002).

Öğretmenlerin buldukları ortamdaki mutlulukları da performanslarını etkileyebilmektedir. "Mutlu çalışanın verimli çalışan" olduğu hipotezi, mutlu öğretmenlerin mutsuz öğretmenlere oranla daha fazla çaba sarf etme eğiliminde olduklarını ortaya koyarken, okuldaki olumsuz ortamlar ise öğretmenleri okulda çok daha az zaman geçirmeye yönlerebilmektedir (Jones, 2013). Dolayısıyla öğretmenlerin mesai arkadaşları ve okul yönetimiyle olan ilişkilerinin yanı sıra, iş tatminini olumlu olarak etkileyen öğrenci başarısı da onların motivasyonunu ve performanslarını etkileyebilmektedir.

Okulların ve sınıfların duygusal iklimleri ile öğrenci öğretmen arasındaki güçlü ilişkiler gerek öğrencilerin başarı ve sosyalliklerini (Zee ve diğerleri, 2013), gerekse öğretmenlerin motivasyonunu ve performansını etkileyen önemli faktörlerden biridir (Gelbal ve Duyan, 2010). Dolayısıyla istikrarlı, sıcak ve destekleyici ilişkiler kurmaya yönelik programlara sahip okullarda öğrencilerde akademik başarı, motivasyon ve davranışlardaki olumlu gelişmelerin yanı sıra uyuşturucu kullanımlarında ve anti-sosyal davranışlarda azalma, toplum yanlısı davranışlardaki artışlar biçiminde olumlu gelişmeler ortaya çıkabilmektedir (Corcoran ve Tormey, 2013). Öğrenci-öğretmen oranı, öğretmen ve öğrenci arasındaki güçlü ilişkilerin oluşum sürecinde önemli faktörlerden biri olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla sınıf büyüklüğündeki azalmalar öğrencilerin akademik başarıları üzerinde olumlu etkileri de beraberinde getirebilmektedir (Rivkin, Hanushek ve Kain, 2005, Atar, 2014). Bununla birlikte Türkiye'de düşük gelirli aile çocuklarının eğitim gördüğü bölgelerdeki okullarda sınıf büyüklükleri görece olarak fazladır. Engin-Demir (2009) Ankara'nın gecekondü bölgelerindeki okullar üzerine yaptığı çalışmada öğrenci-öğretmen oranının öğrenci başarısı üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu, ancak sınıf büyüklüğünün, istatistiksel olarak anlamlı olmasa da, negatif etkiye sahip olduğunu sonucuna ulaşmıştır. Sınıf büyüklüklerindeki artışa ilave olarak ailelerin öğrencinin eğitim sürecindeki ilgi ve desteği de (Dustmann, Rajah ve van Soest, 2003) hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin performansları açısından önemlidir. Engin-Demir (2009) yoksul ailelerin çocuklarının okuldaki gelişimleri hakkında öğretmenlerle görüşme sıklığının çok düşük olduğunu ve ankete katılan öğrencilerin yalnızca % 16'sının ailesinin okuluna sık geldiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla gerek öğretmen-öğrenci ilişkileri gerekse ailelerin eğitim sürecindeki ilgi ve desteği, öğrencilerin akademik başarılarının artırılmasını ve/veya okuldan ayrılma oranlarının azaltılmasını (Cemalcılar ve Gökşen, 2012) sağlayarak öğretmenlerin performanslarını da olumlu olarak etkileyebilmektedir.

3. VERİ ve UYGULAMA

Çalışmamızda öğretmenlerin sosyo-ekonomik özelliklerine ilişkin veriler, araştırmacılar tarafından geliştirilen ve 2013 yılında Denizli il merkezindeki Anadolu ve Fen Liselerinde çalışmakta olan toplam 547 öğretmenden 290'ı ile yüz yüze yapılan anket çerçevesinde elde edilmiştir. 270 öğretmenle yapılan anket sonucunda elde edilen veriler, ortalamalar yöntemi ile analiz edilerek değerlendirilmiştir. Anket sonuçları ile Anadolu ve Fen Liseleri'ndeki öğrencilerin üniversiteye yerleşme oranları, arasındaki ilişki analiz edilmeye çalışılmıştır.

4. BULGULAR

Ankete katılan öğretmenlerin 142'si kadın ve 128'i erkektir. Tablo 1'de ankete katılan öğretmen ailelerinin eğitim düzeylerine ilişkin sonuçlar öğretmenliğin, daha çok eğitim ve gelir düzeyi düşük olan aile bireyleri tarafından tercih edildiği göstermektedir.

Tablo 1: Öğretmenlerin Anne ve Babalarının Eğitim Düzeyleri

	Annenin Eğitim Durumu (%)	Babanın Eğitim Durumu (%)
Okur yazar değil	10,1	2,4
Okuryazar - İlkokul	73,7	59,9
Ortaokul	4,9	9,3
Lise	4,0	13,0
Üniversite	7,3	15,4
Toplam	100,0	100,0

Ankete katılan öğretmenlerin annelerinin % 83,8'i, babaların ise % 62,3'ü ilkök ve altı eğitim düzeyinde olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar literatürdeki çalışmalar paralelinde, Türkiye'de öğretmenliği özellikle eğitim düzeyi ve gelir düzeyi düşük aile çocuklarının tercih ettiğini ortaya koymaktadır. Bu sonuçta özellikle mesleğe başlangıç ücretlerinin diğer meslek gruplarından daha düşük olmasının önemli etkileri bulunmaktadır. Ankette ücretlerin yeterliliği konusunda sorulan soruya verilen ve Tablo 2'de verilen cevaplar da bu tezi desteklemektedir.

Tablo 2: Alınan Ücret Düzeyinin Yeterliliği

	Yüzde (%)
Çok Fazla	0,4
Fazla	4,9
Az	55,1
Çok Az	27,5
Hiç	12,1
Toplam	100,0

Tablo 2'ye göre, öğretmenlerin yalnızca % 5,3'ü ücreti yeterli, % 94,7'ü yetersiz olarak değerlendirmektedir. Ücretlerdeki yetersizlikler öğretmenlerin kişisel gelişimleri için roman, bilimsel-kültürel dergiler ve ders kitapları dışındaki mesleki kitaplar gibi materyallere yönelik harcamaları da olumsuz olarak etkilemektedir. Ankette ayda aşağıdaki kitap türlerinden kaçar tane satın almaktasınız sorusuna katılımcıların % 34,4'ü roman-öykü, %38,5'i bilimsel-kültürel dergi, %37,7'si de ders kitapları dışında herhangi bir mesleki kitap satın almadığını belirtmiştir.

Literatürde, öğretmenlerin ücret artışlarının gerek okuldan atılma oranlarını azalttığı, gerekse öğrenci başarısı ve üniversiteye giden öğrenci sayısını arttırdığı yönünde sonuçlara ulaşan çalışmalara paralel olarak, ankette ekonomik tatmin düzeyindeki artışın performans üzerinde ne kadar etkisi olabileceği sorusu yöneltmiştir.

Tablo 3: Ekonomik Tatmin Düzeyindeki Artışın Performans Üzerindeki Etkisi

	Yüzde (%)
Çok Fazla	23,9
Fazla	43,4
Az	18,5
Çok Az	8,1
Hiç	6,1
Toplam	100,0

Öğretmenlerin yalnızca % 6,1'i ekonomik tatmin düzeyindeki artışın performansı hiç etkilemeyeceğini % 8,1'i ücretteki artışın iş performansını çok az etkileyeceğini ifade ederken, % 75,8'i önemli ölçüde etkileyeceğini belirtmiştir. Ülkelerde meslekler arasındaki görece ücret düzeyleri de işteki performans üzerinde önemli etkileri sahip olabilmektedir. Aşağıdaki tabloda öğretmenlerin diğer meslek gruplarının aldıkları ücretlerden psikolojik olarak etkilenip etkilenmediklerine ilişkin olarak sorulan sorunun sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4: Diğer Meslek Gruplarındaki Ücret Düzeyinin Psikolojik Olarak Etkisi

	Yüzde (%)
Çok Fazla	36,4
Fazla	37,7
Az	18,2
Çok Az	4,0
Hiç	3,6
Toplam	100,0

Ankete katılan öğretmenlerin yalnızca % 7,6'sı diğer mesleklerin ücretlerinin kendilerini psikolojik açıdan etkilemediğini ifade ederken, % 74,1'ü önemli oranda etkilediğini ifade etmektedir. Dolayısıyla bu sonuçlar, meslekler arasındaki ücret eşitsizliklerinin önemini ortaya koymaktadır.

Öğrenci ve ebeveyn özelliklerinin de öğretmenlerin kişisel performanslarıyla birçok ilişkisi bulunmaktadır. Ebeveynlerin öğrencilerin okul hayatına ilgi ve destekleri, sorunların çözümünde öğretmen-veli-öğrenci ilişkilerine olumlu katkılar sağlayabilmektedir. Ankette velilerin öğrencilerin mevcut durumlarını öğrenmek ve/veya sorunları çözmek amacıyla kendi istekleriyle hangi sıklıkta okula görüşme yapmak için geldikleri sorusuna ait elde edilen sonuçlar, Tablo 5'de verilmektedir.

Tablo 5: Velilerin Kendi İstekleriyle Öğretmenlerle Görüşme Sıklığı

	Yüzde (%)
Çok sık	0,8
Sık	13,8
Nadiren	46,6
Çok az	35,6
Hiç	3,2
Toplam	100,0

Öğretmenlerle yapılan ikili görüşmelerde, gelir ve eğitim düzeyi düştükçe öğrenci velilerinin gerek öğrencilerin gelişimi, gerekse yaşanan sorunlar hakkında bilgi almak ve/veya çözüm üretmek amacıyla okula gelme sıklığının görece olarak düştüğü yönünde genel bir fikir birliği olduğu tespit edilmiştir. Engin-Demir (2009) bu durumu iki nedene bağlamaktadır: Birincisi Türkiye’de, devlet okullarında isteğe bağlı olmakla birlikte, ailelerin okul giderlerine yapması istenen/beklenen finansal desteklerdir. İkincisi ise yoksul öğrencilerin ebeveynlerinin eğitim düzeyinin düşüklüğüdür. Ebeveynlerin eğitim ve gelir düzeyindeki düşüklük yalnız okul hayatına olan ilgiyi değil, aynı zamanda öğrencinin okul dışında aldığı eğitim desteğini de etkilemektedir. Ankette öğrencilerin okul dışında eğitim desteği alamamalarının nedenlerinin önem derecesine göre sıralandırılmasına yönelik soruya Tablo 6’de verilen verilmektedir.

Tablo 6: Öğrencilerin Okul Dışında Eğitim Desteği Alamamasını Etkileyen Faktörlerin Önem Derecesine Göre Sıralaması

	1	2	3	4	5
Finansal sıkıntılar	224	26	12	6	2
Ebeveynlerin eğitimsizliği	8	100	84	59	19
Ebeveynlerin ilgisizliği	18	92	104	38	18
Öğrencilerin ilgisizliği	12	35	44	92	87
Çevresel Faktörler	7	18	27	75	143

Tablo 6’deki sonuçlar incelendiğinde, öğrencilerin okul dışında eğitim desteği alamamasında en önemli üç faktör önem derecesine göre ebeveynlerin finansal sıkıntıları, eğitimsizliği ve ilgisizliği olarak sıralanmaktadır.

Anket yapılan okullarda 2013 Lisans Yerleştirme Sınavı (LYS)’nda lisans programlarına yerleşen öğrencilerin yüzdesi, söz konusu öğrencilerin liseye girişte aldıkları başarı puanları, öğretmenlerin ortalama deneyim süreleri, öğretmenlerin okuldaki ortalama mutluluk ve motivasyon düzeyleri ve öğrenci-öğretmen oranları aşağıdaki Tablo 7’de verilmektedir.

Tablo 7: Anadolu ve Fen Liselerindeki Öğrenci Başarısı ve Başarıyı Etkileyen Faktörler

	2013 Yılında Üniversiteyi Kazanan Öğrenci Yüzdesi	2009 Anadolu ve Fen Lisesi Ortalama Giriş Puanı	Ortalama Deneyim Süreleri	Mutluluk ve Motivasyon Düzeyi	Öğrenci/ Öğretmen oranı
Denizli Lisesi	0,58	415,767	15-19	3,08	15,34
Türk Eğitim Vakfı Anadolu Lisesi	0,63	453,970	15-19	3,74	13,15
Mustafa Kaynak Anadolu Lisesi	0,68	452,921	15-19	3,71	13,53
Durmuş Ali Çoban Lisesi	0,69	421,495	10-14	3,73	12,86
Cumhuriyet Anadolu Lisesi	0,72	421,192	15-19	3,11	12,14
Nevzat Karalp Anadolu Lisesi	0,72	439,991	10-14	3,55	11,81
Nalan Kaynak Anadolu Lisesi	0,73	434,453	10-14	3,29	14,15
Hasan Tekin Ada Anadolu Lisesi	0,77	432,100	15-19	3,34	13,50
Lütfi Ege Anadolu Öğretmen Lisesi	0,78	470,842	15-19	3,44	11,63
Denizli Anadolu Lisesi	0,79	472,490	20 +	3,46	11,87
Denizli Erbakır Fen Lisesi	0,86	484,647	15-19	3,44	13,17

Tablo 7 incelendiğinde öğrencilerin bir lisans programına yerleşmeleri üzerinde en anlamlı faktörün Anadolu ve Fen liselerine girişte aldıkları puanlar olduğu ifade edilebilir. Diğer bir deyişle lise öncesindeki eğitimde gösterilen akademik başarı genel olarak üniversiteye girişi de etkileyen en önemli faktör konumundadır. Anadolu Lisesi giriş puanları 450'nin üzerinde olan okullarda 2013 yılında tercih yapmayan öğrencilerin çok önemli bir bölümünün, diğer okullara oranla daha yüksek puanlar almalarına ve bir lisans programına yerleşecek durumda olmalarına karşın, 2014 yılında istedikleri bölümü kazanabilmek amacıyla tercih yapmadıkları tespit edilmiştir. Öğretmenlerin deneyim süreleri arttıkça daha başarılı okullarda çalışmayı tercih ettiği görülmektedir. Söz konusu okullarda, ilköğretim sürecindeki en başarılı öğrencilerin yer alması ise deneyim ve öğrenci başarısı arasındaki ilişkinin doğru bir biçimde analiz edilmesini güçleştirmektedir. Tablo 7'deki bir diğer önemli sonuç, genellikle başarı düzeyi düşük olan okullardaki öğretmenlerin mutluluk ve motivasyon düzeylerinin görece olarak daha düşük olmasıdır. Bu sonuç özellikle başarı düzeyi daha düşük okullarda öğretmenlere yönelik farklı teşvikler geliştirilmesi gerekliliğini de açıkça ortaya koymaktadır. Diğer bir deyişle Türkiye'de öğretmenler arasındaki ücretlerin katı olması (değişmemesi), genellikle deneyimli öğretmenlerin görece olarak başarısız ve/veya sorunlu öğrencilerin okuduğu okullardan diğer okullara geçişine neden olmaktadır⁶. Anadolu liseleri arasında genellikle okula giriş puanları arttıkça gerek öğrenci/öğretmen oranları, gerekse sınıflardaki öğrenci sayıları azalmaktadır ki bu durumun öğretmen-öğrenci ilişkilerinin gelişiminde, öğrencilerin akademik başarılarının ve öğretmenlerin performanslarının artışında önemli katkılar sağladığı ifade edilebilir.

⁶ Anket sonuçları da en deneyimli öğretmenlerin çok önemli bir kısmının başarılı ve görece olarak daha sorunsuz öğrencilerin bulunduğu okullarda/bölgelerde çalışmayı tercih ettiğini göstermektedir.

5. SONUÇ

Eğitim sisteminin başarısında en temel aktörlerden biri öğretmenlerdir. Bununla birlikte özellikle ücret düzeyindeki düşüklük, Türkiye’de başarılı öğrenciler ve/veya eğitim-gelir düzeyi yüksek aile bireyleri tarafından mesleğin tercih edilmemesine neden olmaktadır. Ekonomik tatmin düzeyinin düşük olması, bir taraftan öğretmenlerin kişisel gelişimleri için ayıracakları zamanı, diğer taraftan söz konusu gelişim için yapılacak harcamaları olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Öncelikle gerek öğretmenlerin performanslarının artırılması, gerekse öğretmenliğin özellikle başarılı öğrenciler tarafından tercih edilen meslek grupları içinde yer alabilmesi için meslekteki ücretlerin yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Ayrıca, görece olarak daha başarısız-sorunlu öğrencilerin yoğun olarak eğitim aldıkları ve özellikle şehirlerdeki düşük gelirli aile bireylerinin bulunduğu okullarda çalışacak öğretmenlere yönelik de teşvikler geliştirilmelidir. Mevcut durumda, söz konusu okullarda çalışmakta olan öğretmenlerde mutluluk ve motivasyon düzeyinin görece olarak daha düşük olduğu ve bunun da öğrenci başarısı-öğretmen performansı üzerindeki olumsuz etkilere sahip olduğu ifade edilebilir. Öğretmenlerin deneyimleri arttıkça daha başarılı ve görece olarak daha sorunsuz öğrencilerin yer aldığı okullarda çalışmayı tercih etmeleri söz konusu tezi güçlendirmekte, ancak bu durum aynı zamanda deneyim ile öğrenci başarısı arasındaki ilişkinin doğru bir biçimde analiz edilmesini de güçleştirmektedir.

Genel olarak öğrenci-öğretmen oranındaki azalmanın öğrencilerin başarılarını olumlu olarak etkilediği ifade edilebilir. Öğrencilerin üniversiteye yerleşme oranları ve liseye girişteki ortalama puanları arasındaki yüksek korelasyon, lise öncesi eğitimin önemini açıkça ortaya koymaktadır. İlköğretim sürecinde adrese dayalı eğitim sistemi göz önüne alındığında, özellikle düşük gelirli ailelerin yaşadıkları bölgelerdeki okullara ve bu okullarda görev yapan öğretmenlere ve öğrencilere yönelik politikalar geliştirilmedikçe, öğretmenlerin performanslarını ve öğrencilerin akademik başarılarını artırma olanaklarının azaldığı ifade edilebilir. Çalışmamızın sonuçları, öğretmenlerin sosyo-ekonomik özelliklerinin öğrenci başarısı üzerindeki etkisinin ve ayrıca eğitimdeki fırsat eşitliğinin daha etkin bir biçimde analiz edilebilmesi için özellikle ilköğretim sürecindeki öğretmen-öğrenci ve okullara yönelik çalışmalara gereksinim olduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

Aaronson, D., Barrow, L., & Sander, W. (2007). Teachers and Student Achievement in the Chicago Public High Schools, *Journal of Labor Economics*, 25(1), p.95-135.

Acemoglu, Daron and Pischke, J.S. (2001) “Changes in the wage structure, family income, and children's education”, *European Economic Review*, 45, p.890-904.

Aksu, M., Engin-Demir, C., Daloğlu, A., Yıldırım, S., & Kiraz, E. (2010). Who are the future teachers in Turkey? Characteristics of entering student Teachers, *International Journal of Educational Development*, 30, p.91-101.

Atar, H. Y. (2014). Multilevel Effects of Teacher Characteristics on TIMSS 2011 Science Achievement, *Education and Science*, 39(172), p.121-137.

Barro, R. J. & Lee, Jong-Wha (2013). A new data set of educational attainment in the world, 1950–2010, *Journal of Development Economics*, 104 (2013) p.184–198.

- Barro, R. J. (2013). Education and Economic Growth, *Annals Of Economics and Finance*, 14(2), p.277-304.
- Başaran, S.T., (2004). *Effectiveness of Anatolian Teacher High Schools in terms of serving their intended purpose*. Unpublished doctoral thesis, Middle East Technical University, Ankara, Turkey.
- Cemalcilar, Z., & Gökşen, F. (2012). Inequality in social capital: social capital, social risk and drop-out in the Turkish education system, *British Journal of Sociology of Education*, DOI:10.1080/01425692.2012.740807.
- Chingos, M. M., & Peterson, P. E. (2011). It's Easier to Pick a Good Teacher than to Train One: Familiar and New Results on the Correlates of Teacher Effectiveness, [Economics of Education Review](#), 30(3), p.449-465.
- Clotfelter, C. T., Ladd, H. F. & Vigdor, J. L. (2006). Teacher-Student Matching and The Assessment Of Teacher Effectiveness, NBER Working Paper Series, [NBER Working Papers](#) 11936, National Bureau of Economic Research, Inc.
- Clotfelter, C., Glennie, E., Ladd, H., & Vigdor, J. (2008) Would higher salaries keep teachers in high-poverty schools? Evidence from a policy intervention in North Carolina, *Journal of Public Economics*, 92, 1352–1370.
- Cooper, S. T., & Cohn, E. (1997). Estimation of a Frontier Production Function for the South Carolina Educational Process, *Economics of Education Review*, 16(3), p.313-327.
- Corcoran, S. P., Evans, W. N., & Schwab, R. M. (2004). Changing Labor-Market Opportunities for Women and the Quality of Teachers, 1957–2000, *Papers and Proceedings of the American Economic Review*, 94(2), p.230-235.
- Corcoran, R. P., & Tormey, R. (2013). Does emotional intelligence predict student teachers' performance?, *Teaching and Teacher Education*, 35, p.34-42.
- Çakıroğlu, E. & Çakıroğlu, J. (2003). Reflections on Teacher Education in Turkey, *European Journal of Teacher Education*, 26(2), p.253-264.
- Dolton, P., & Marcenaro-Gutierrez, O. D. (2011). If you pay peanuts do you get monkeys? A cross-country analysis of teacher pay and pupil performance, *Economic Policy*, 5–55.
- Dustmann, C., Rajah, N., & van Soest, A. (2003). Class Size, Education, and Wages, *The Economic Journal*, 113(485), p.F99-F120.
- Ehrenberg, R. G., & Brewer, D. J. (1996). Do School and Teacher Characteristics Matter? Evidence from High School and Beyond, *Economics of Education Review*, 13(1), p.1-17.
- Ekinci, C. E. (2011). Impact of Some Socio-economic Factors on Higher Education Participation in Turkey, *Education and Science*, 36(160), 281-297.
- Engin-Demir, C. (2009). Factors influencing the academic achievement of the Turkish urban poor, *International Journal of Educational Development*, 29, 17-29.
- Fretwell, D. H. & Wheeler, A. (2001). *Turkey: Secondary Education and Training*, The World Bank, Washington, D.C.
- Gelbal, S. and Duyan, V. (2010). Examination of Variables Affecting Primary School Teachers' State of Liking of Children, *Hacettepe University Journal of Education*, 38, p.127-137.
- Gilpin, G. A. (2012). Teacher salaries and teacher aptitude: An analysis using quantile regressions, *Economics of Education Review*, 31, p.15-29.
- Glewwe, P. (2002) "Schools and Skills in Developing Countries: Education Policies and Socioeconomic Outcomes," *Journal of Economic Literature*, XL, p.436-482.
- Goldhaber, D. D. and Brewer, D. J. (1997). Why Don't Schools and Teachers Seem to Matter? Assessing the Impact of Unobservables on Educational Productivity, *The Journal of Human Resources*, 32(3), p.505-523.
- Goldhaber, D. D. and Anthony, E. (2007). Can Teacher Quality Be Effectively Assessed? National Board Certification as a Signal of Effective Teaching, *The Review of Economics and Statistics*, 89(1), p.134–150.
- Greenwald, R., Hedges, L. V., & Laine, R. D. (1996). The Effect of School Resources on Student Achievement, *Review of Educational Research*, 66(3), p.361-396.

- Hanushek, E. A. (1986). The Economics of Schooling: Production and Efficiency in Public Schools, *Journal of Economic Literature*, 24(3), p.1141-1177.
- Hanushek, E. A. & Rivkin, S. G. (2006). *Teacher Quality, Handbook of the Economics of Education*, Edited by Eric Hanushek and Finis Welch, Volume 2, Chapter 18.
- Heyneman, S. P., & Loxley, W. A. (1983). The Effect of Primary-School Quality on Academic Achievement Across Twenty-nine High-and Low-Income Countries, *American Journal of Sociology*, 88(6), p.1162-1194.
- Jepsen, C. (2005). Teacher characteristics and student achievement: evidence from teacher surveys, *Journal of Urban Economics*, 57, p.302-319.
- Jones, M. D. (2013). Teacher behavior under performance pay incentives, *Economics of Education Review*, 37, p.148-164.
- Lee, Jong-Wha & Barro, R. J. (1997). Schooling Quality in A Cross Section of Countries, NBER Working Paper Series, [NBER Working Papers](#) 6198, National Bureau of Economic Research, Inc.
- Leigh, A., & Ryan, C. (2008). How and Why Has Teacher Quality Changed in Australia?, *The Australian Economic Review*, 41(2), p.141-159.
- Leigh, A. (2012). Teacher pay and teacher aptitude, *Economics of Education Review*, 31, p.41- 53.
- Darling-Hammond, L. (2002). Access to Quality Teaching: An Analysis of Inequality in California's Public Schools, UCLA's Institute for Democracy, Education, & Access, Document wws-rr002-1002.
- Loeb, S., & Page, M. E. (2000). Examining the Link between Teacher Wages and Student Outcomes: The Importance of Alternative Labor Market Opportunities and Non-Pecuniary Variation, *The Review of Economics and Statistics*, 82(3), p.393-408.
- OECD (2010) *Overcoming School Failure: Policies That Work*, OECD Project.
- Ok, A. & Önkol, P. (2007). The Profile of Prospective Teachers in Teacher Education Programs, *Education and Science*, 32(143), p.13-25.
- Loeb, S. & Page, M. E. (2000). Examining The Link Between Teacher Wages And Student Outcomes: The Importance Of Alternative Labor Market Opportunities And Non-Pecuniary Variation, *The Review of Economics and Statistics*, August, 82(3), p.393-408.
- Martins, P. S. & Pereira, P. T. (2004) "Does education reduce wage inequality? Quantile regression evidence from 16 countries", *Labour Economics*, 11, p.355- 371.
- Rivkin, S. G., Hanushek, E. A., & Kain, J. F. (2005). Teachers, Schools, and Academic Achievement, *Econometrica*, 73(2), 417-458.
- Rockoff, J. E. (2004). The Impact of Individual Teachers on Student Achievement: Evidence from Panel Data, *The American Economic Review*, 94(2), Papers and Proceedings of the OneHundred Sixteenth Annual Meeting of the American Economic Association San Diego, CA, January 3-5, p.247-252.
- Skaalvik, E. M., & Skaalvik, S. (2011). Teacher job satisfaction and motivation to leave the teaching profession: Relations with school context, feeling of belonging, and emotional exhaustion, *Teaching and Teacher Education*, 27, p.1029-1038.
- Stiglitz, J. E. (1973) "Education and Inequality", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 409: 135-145.
- Tansel, A. (2002). Determinants of schooling attainment for boys and girls in Turkey: Individual, household and community factors, *Economics of Education Review*, 21, p.455-470.
- Zee, M., Koomen, H.M.Y. & Van der Veen, I. (2013). Student-teacher relationship quality and academic adjustment in upper elementary school: The role of student personality, *Journal of School Psychology*, 51, p.517-533.